

МУНАСАБАТ ІЛІМІ: ҚҰРАН МӘТІНІН ЗЕРТТЕУДЕГІ МАҢЫЗЫ

¹ Ж. Асхатұлы, ² Н.С. Анарбаев

АҢДАТПА

Қазіргі уақытта қазақ қоғамында, әсіресе жастар арасында ислам дініне деген қызығушылық танытып отырғандардың саны күн санап арту үстінде. Осы ретте, қоғамның тұтастай діни сауатын арттыру мақсатында мемлекеттік деңгейде көптеген іс-шаралар жасалуда. Бүгінде халықтың рухани сұранысына жауап беру үшін дін қызметкерлері тарапынан Құран Кәрімді қазақ тіліне аудару үдерісі белең алды.

Бұл тұрғыда діни сауаты әлі толық қалыптаспаған мұсылмандар үшін қазақ тілінде ұсынылған Құранды дұрыс түсіну мен түсіндіру мәселесі өте өзекті. Себебі, Құран исламның басты қайнары саналғандықтан, кез-келген мұсылман оның мазмұнын қалай түсінсе, сәйкесінше, исламды солай қабылдайтыны ақиқат.

Осыған байланысты берілген мақалада Құран аяттарын дұрыс бағытта түсіндіруде және аударуда маңызды рөл ойнайтын мунасабат ілімі туралы айтылады. Аталмыш ілім өз кезегінде Құранның әрбір сүрелері мен аяттарының бір-бірімен байланысын зерттейді және олардың түпкі мағынасын анықтауда зор үлес қосады.

Түйін сөздер: мұғжиза, мунасабат ілімі, шариғи үкімдер, ислам, Құран, сүннет.

¹ Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

² Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Ж. Асхатұлы,
astana-city-2021@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:
Асхатұлы Ж., Анарбаев Н.С.
Мунасабат ілімі: құран мәтінін зерттеудегі маңызы // Адам әлемі. – 2023. – №1 (95). – Б. 165-172.

Учение мунасабат: его значение в изучении текста Корана

Аннотация. В настоящее время в казахстанском обществе, особенно среди молодежи, растет число людей, интересующихся исламом. В то же время на государственном уровне принимается множество мер по повышению религиозной грамотности общества в целом. Сегодня для удовлетворения духовных потребностей народа духовенство страны уделяет большое внимания на перевод Корана на государственный язык. Для казахского мусульманина, у которых еще не полностью сформирована религиозная грамотность, очень актуален вопрос правильного понимания и толкования Корана, представленного на казахском языке. Поскольку Коран является главным источником ислама, в начале любой мусульманин воспринимает ислам так, как он понимает содержание Корана.

В связи с этим в данной статье рассказывается об учении мунасабата, которое играет важную роль в толковании и переводе аятов Корана. Данное учение, в свою очередь, изучает связь между каждой сурой и аятами Корана и вносит большой вклад в определение их конечного смысла.

Ключевые слова: чудо, учение мунасабат, шариатские установления, ислам, Коран, сунна.

The Teaching of Munasabat: its Significance in the Study of the Text of the Qur'an

Abstract. At present, in kazakhstanian society, especially among young people, the number of people interested in Islam is growing. At the same time, many measures are being taken at the state level to improve the religious literacy of society as a whole. Today, in order to meet the spiritual needs of the people, the clergy of the country pays great attention to the translation of the Qur'an into the state language. For a kazakh muslim who has not yet fully developed religious

literacy, the issue of correct understanding and interpretation of the Qur'an presented in the kazakh language is very relevant. Since the Qur'an is the main source of Islam, in the beginning, any Muslim perceives Islam as he understands its content in the Qur'an.

In this regard, this article talks about the teachings of munasabat, which plays an important role in the interpretation and translation of the verses of the Qur'an in the right direction. This teaching, in turn, studies the relationship between each sura and verses of the Qur'an and contributes greatly to determining their ultimate meaning.

Key words: Miracle, Teaching of Munasabat, Shari'ah Rulings, Islam, Qur'an, Sunnah.

Кіріспе

Құран – соңғы ғасырларда медицина саласындағы адам ағзаларының құрылысы, шарананың құрсақтағы даму үдерісі, астрономия мен геология және т.б. салада ашылып жатқан таңғажайып сырларды сонау 610-632 жылдар аралығында паш еткен Илаһи кітап.

Бүгінге дейін жер бетінде Құран секілді терең зерттелген бірде бір кітап жоқ. Бір ғана тәпсір саласында сансыз еңбектер күн санап жарыққа шығып жатыр. Пайғамбардың қаламгері болған Зәид ибн Сәбит былай деген: «Бұл кітап барша адамзатқа мәңгі заңдылық ретінде түскен». Бұл өз кезегінде Құранның мазмұнын әр заманмен байланыстырып түсіндіру арқылы оның жаңа қырлары ашылып отырады деген сөз.

Сонымен қатар Құран адамға адамгершілікті, бауырмалшылықты, ата-анаға құрмет көрсетуді, туыс-ағайындармен жақсы қарым-қатынаста болуды, сабырлықты, кішіпейілдікті т.б. бірегей көптеген моралдық қасиеттерге жетелеуші кітап. Осылайша ол қанша ғасыр өтсе де әлі сыр-сипаты адамзатқа толық ашыла қоймаған, барлық жағынан да өзіндік ерекшелігі бар кітап.

Құранның ең басты ерекшелігінің бірі ол 14 ғасыр бойы сақталған сүрелердің, аяттардың бір-бірімен үйлесімділігі мен байланысында. Мұндай аяттардың үйлесімділігін анықтап білу үшін дариядай тәпсір ілімін, соның ішінде мунасабат ілімін меңгеру аса маңызды.

Мунасабат бүгінге дейін арнайы ілім болып терең зерттелмеген. Алайда, оның маңыздылығы туралы ертедегі классик тәпсіршілердің еңбектерінде жанамалап жиі ескерілген.

Әдістеме

Бұл зерттеу жұмысын іздену барысында жалпы ғылыми әдіс ретінде жүйелік-құрылымдылық, салыстыру, синтез, анализ жасау және эмпирикалық зерттеу әдісі қолданылды. Сондай-ақ, тәпсір саласында елеулі орны бар Жалал ад-Дин ас-Суюти, Фахридин ар-Рази секілді ғалымдардың ой-пікірлеріне шолу жасалды.

Тәпсір ілімі

Алдымен тәпсірге қысқаша тоқталайық. Ислам келген алғашқы уақыттан VIII ғасырға дейін Құран мәтіндерін тәпсірлеу мәселесінде алдымен араб тілінің грамматикалық жазба стиліне баса мән берілген. Себебі, ол уақытта араб жазбаларында арнайы дауысты дауыссыз дыбыстан ажырататын, немесе ұзын қысқа дыбысты білдіретін әріптің нүктелері - характертері болмады. Олар ислам дінін қабылдаған бірақ, араб тілінде сөйлей алмайтын, басқа ұлтты мұсылмандар Құранды дұрыс оқып, түсіну үшін IX ғасырдың соңында ғана арнайы енгізілген. Сондықтан алғашында тәпсір ғалымдары Құранның араб тіліндегі жазбасына көңіл бөлген және оны түсіндіруде тек білім деңгейі жоғары ел ішінде таңдаулы ғалымдар ғана айналысқан.

Әсілінде, ислам дінінің қай бағыты болмасын оны қарапайым халыққа жеткізу, түсіндіру барлық мұсылмандардың қолынан бірдей келген емес. Себебі, Мұхаммед пайғамбардың өзі исламды білімсіз, үстіртін түсіндіруден қатаң тыйған болатын.

Баса ескеретін жайт, пайғамбар мен сахабалар заманында тәпсір арнайы ілім болып қалыптаспаған болатын. Мұндай термин пайғамбар өмірден өткеннен

кейін 3 дәуірден кейін ортаға келді. Жоғарыда айтып кеткеніміздей, Құран мәтіндерін тәпсірлеу жоғары деңгейдегі білімді талап етеді. Сәйкесінше, бұл тұрғыда муфассирлер (тәпсірмен айналысатын ғалымдар) мынадай тәпсір әдістеріне жүгінген:

1) Грамматикалық: тәпсір ғалымдары ең алдымен араб тілінің грамматикасын жетік білу міндетті. Себебі, қасиетті мәтіндерді түсіндіруде бірінші болып араб тілінің грамматикасы мен тілдік ерекшеліктерге басымдық беріледі.

2) Тарихи: Құран 23 жыл бойы әр уақытта түрлі жағдайларға байланысты бөлініп түскеннен кейін ондағы аяттарға қатысты оқиғаларды, тарихи жағдайларды жақсы білу аса маңызды.

3) Жүйелілік: муфассир ғалымдар Құранмен қатар хадис, фиқһ ілімінде жеткілікті дәрежеде бойлап білу керек. Өйткені, Құран мен хадис мәтіндері, діни үкімдер бір-біріне қарама-қайшы келмеуі тиіс.

4) Логикалық: ғалымдар аяттарды тәпсірлеу барысында буквализмге бой алдырмас үшін жан-жақты аналитикалық, рационалды ойлау әдісін әрдайым іске қатар керек.

Сонымен қатар тәпсір саласында Құранды түсіндіруде ғалымдар сүрелердің реттілігіне жіті мән берген. Белгілі бір сүренің түсу уақыты мен оның себептері және Құранда орналасу тәртібін анықтау тәпсір ілімінің маңызды әдістерінің бірі. Жалпы, сүрелердің реттілігі мен тәртібі жайында ғалымдардың көзқарасы екіге бөлінеді. Бірінші көзқарас. Құран сүрелерінің тәртібі сахабалар тарапынан ыжтихат жасау арқылы жүйеге түсті делінеді. Мұны ислам ілімінде «тауфиқи» деп атайды. Яғни, Мұхаммед пайғамбар мен сахабалар сүрелердің реттілігін өз тарапынан енгізген. Бұл жайында Имам Мәлик былай деген: «Расында сахабалар Құранды пайғамбардың ауызынан естіген түрде жазған, ал сүрелер мен аяттардың тәртібі кейін олардың ыжтихатымен жүзеге асқан» [1,48 б.]. Жалал ад-Дин Асуюти: «Шын

мәнінде пайғамбар көзі тірісінде Құран сүрелерінің реттік орнын анықтап айтып кетпеген. Себебі, мұсылмандар ол уақытта сүрелердің ретілігін жатқа білген. Қазіргі сүрелердің тәртібі сахабалардың ортақ келісуімен пайда болған» [2, 145 б.].

Екінші көзқарас. Құран сүрелерінің реттілігі «тауқифи» (яғни, Аллаһ тараптан бекітіліп түскен) делінеді. Бұған қатысты Хафиз ибн Хажар, Қади Әбу Бакр ал-Бақалани, Әбу Жағфаран-Нухас, Ибн Уахб секілді ғалымдардың басым көпшілігі Құран сүрелерінің реттілігі тауқифи болған дегенге келіседі. Олардың айтуынша, қазіргі қолымыздағы Құран сүрелерінің реттілігі о баста пайғамбар Аллаһ тарапынан солай қабылдаған. Олар мұндай тұжырымға пайғамбардың мына хадисі дәлел ретінде келтіреді: «Тәураттың орнына Құранның жеті үлкен сүресі түсті. Ал Забурдың орнына миаин (аяттардың саны 100-ге жеткен сүрелер) сүрелері түсті», деп сүрелерді ретімен атап кеткен екен.

Мұндай көзқарастарға рационалды талдау жасайтын болсақ, бірінші көзқараста сүрелер сахабалардың ыжтихатымен реттелген болса, онда Құрандағы «саббаха, юсаббиху» деп мадақпен (Аллаһты ұлықтаумен) басталатын сүрелер шашыраңқы келетінін аңғаруға болады. Егер бұл істе адамның ықпалы болса, онда мадақпен басталатын сүрелер реттеліп, шашыраңқы келмеуі тиіс еді.

Екінші көзқарасқа келер болсақ, Құран сүрелерінде өзіндік бір реттілік қағидасы бар. Себебі, бір сүренің орнын екінші бір сүремен алмастырып қоятын болсақ онда мағынасы тіпті өзгеріп, екеуінің арасында байланыс үзіліп қалады. Бұған «Фил» сүресі мен «Құрайш» сүресін келтіруге болады. Сондықтан Құран сүрелері Аллаһ тарапынан меккелік, мәдиналық, ұзын-қысқа сүрелер болып «тауқифи» тәртібімен келуі заңды. Өйткені, олай болмаған жағдайда сүрелердің реттілігі жөнінде адам ойлап тапқан белгілі бір заңдылығы болуы шарт еді.

Қалай дегенімен, ғалымдар Құран сүрелері мен аяттарының бір-бірімен байланысы ол Құран аяттарының мағыналар мен сөйлемдерін дұрыс түсінуге алып келеді, деген тұжырымға келіседі. Бұған қоса мұндай байланысты зерттеу арқылы әр аяттың өзіндік түсу себептерін де анықтауға болатынын ғалымдар алға тартқан. Осыған байланысты ілгерідегі тәпсір ғалымдардың қажымас еңбектерінің арқасында өзіндік ерекшелігі бар мунасабат ілімі ортаға келді.

Мунасабат ілімі

Мунасабат ілімі Құран кітабының сөз құрылымын, мағынасының жіктеулігін, оның көп мәнді ұғымдары мен олардың үйлесімділігін, бір аяттың басқа аяттармен байланысы сияқты ерекшеліктерді толықтай зерттейді. Аталмыш ілім Құран аяттарының мағынансын түсіндіруден бөлек, олардың көптеген сырлары мен тілдік жағынан грамматикалық байланыстарын да ашуға көмек тескен [3, 145 б.]. Ендеше, бұл жұмыста Құран сүрелерінің, аяттарының сөздік, мағыналық жағынан бір-бірімен байланысын зерттейтін мунасабат ілімінің маңызы мен негізіне тоқталатын боламыз.

Мунасабат сөзі:

- сөздік мағынасы «үйлесу», «ұқсау» деген мағынаға саяды. Бұл араб тілінде «нәсәбә» етістігінен шығады, яғни, бір заттың екіншісімен үйлесімі не ұқсасы бар деген ұғымды білдіреді. Сондай-ақ, аталмыш сөзге артикл қосып, зат есім жасау арқылы «ән-насаб» - «жақындық», «туыстық қатынас» деген мағына да шығады. Оның көпше түрі «мунасабат»;

- терминдік мағынасына байланысты ғалымдар бірнеше пікір қалдырған. Олар: 1. Жалал ад-Дин Асуюти: «Мунасабат – Құран аяттарының бір-бірімен жекеше не жалпылама байланысы» [4, 77 б.], - деген. 2. Имам әл-Бақай: «Мунасабат – Құран аяттарының орналасу тәртібін анықтаушы», - деген [5, 114 б.]. 3. Мұстафа Муслим: «Мунасабат – Аллах Тағала Кітабындағы

екі нәрсенің бір-бірімен байланысы, яғни, сүренің немесе аяттың өзіне дейін не кейін келген сүренің байланысын зерттеуші» [6, 68 б.], - деді. 4. әл-Қади Әбу Бакр ибн әл-Араби: «Мунасабат – Құрандағы аяттардың мағыналары мен сөйлем құрылымдарының бір-бірімен тығыз байланысы» [7, 224 б.], - деп тұжырымдаған.

Мунасабат іліміне байланысты жоғарыда берілген түрлі анықтамада, сөздік болсын терминдік мағынасы болсын олардың бір-бірімен жақын екенін аңғаруға болады. Алайда, бұл Құранның барлық аяттары тұтастай бір-бірімен өте тығыз байланысқан деген сөз емес. Әр аяттың өзіндік орны бар және сол аяттар өзінен кейін немесе бұрын келетін аятпен басқаша мағынада келуі де мүмкін. Солай бола тұра, тәпсір ғалымдары бұл байланыстарды дөп басып айтып кетпесе де жанама түрде оларды үйлестіріп отырған. Демек, Құран аяттары бірде өздерінің байланысын анық көрсетсе, кейде жасырып қояды. Бұны анықтау үшін аталмыш ілімді жіті зерттеу керек.

Мунасабат ілімінің маңызы

Ілгеріде тәпсір ғалымдары мунасабат тәпсір ілімінің бір саласы деп қарастырған. Себебі, бұл ілімді зерттеудің негізгі мақсаты ол Құран аяттарының мағынасын дұрыс түсіндіру болды.

Мунасабат жайлы ең алғаш еңбек жазған ғалымдардың бірі – Әбу Бакр Нисабури және Ибн Зубайр әл-Ғарнати. Ибн Зубайр әл-Ғарнати өзінің «Әл-бурхан фи тәртіб суар әл-Құран» атты еңбегін жазарда: «Мен бұл ілім жайлы маған дейін жазған бірде бір еңбек көрмедім. Өйткені, Құран аяттарының байланысы жайлы жазған мәліметтер өте аз болатын», - деген.

Бертін келе мунасабат іліміне деген көптеген ғалымдар қызығушылық танытып бұл ілімді кеңінен зерттей бастады. Солардың бірі мунасабат ілімінде есімі танымал Бурханиддин әл-Бақайи «Низаму дурур фи танасуб аят уа суар» деген құнды еңбек қалдырған.

Сонымен қатар Жалал ад-Дин Асуоти өзінен кейін бұл ілімге қатысты «Асрар танзил», «Танасуқ дурур фи танасуб суар», «Марасид ал-Мутали фи танасуб ал-мақати уал матали» атты үш құнды еңбектер қалдырған. Осындай еңбектер қазіргі тәпсір ғалымдарының Құранды дұрыс аударып, заманауи еңбектер жазуларына орасан зор пайдасын тигізіп келеді.

Мунасабат әрдайым Құран аяттарының байланысын зерттеу арқылы олардың бір-бірімен үйлесімділігін одан әрі күшейте түседі. Нәтижесінде Құран аяттары бір жүйемен қалаған іргетас секілді біртұтас екені ортаға келеді. Бұл жайында Фахридин ар-Рази былай деді: «Бақара сүресіндегі аяттардың орналасу реттілігін ажырата білген адам, ондағы аяттардың реттілігінің өзі үлкен мұғзиза екенін түсінеді» [8, 236 б.].

Сонымен қатар мунасабат осындай сүрелердің, аяттардың реттілік құпиясын ашу арқылы, оларды дұрыс түсінуге септігін тигізеді. Бұл жайында Имам Бақай былай деген: «Бұл ілім арқылы сүрелердің орналасу себептерін анықтауға болады. Бұл өз кезінде аяттардың мағынасын бұрмалаусыз түсінуге алып келеді» [9, 152 б.].

Мунасабат тәпсір ғалымдары арасында белгілі бір аятты тәпсірлеуде қарама қайшылық көзқарастар туындаған жағдайда, шешуші рөл атқара алады. Мәселен, «Саффат» сүресінің алғашқы аяты былай басталады: «Сап-сап болып тұрушыларға серт». Бұл аятты түсіндіруде кейбір тәпсірші ғалымдар әртүрлі көзқараста болған. Бірі сап-сап болып тұрушы періштелер десе, екіншісі олар көкте қалқыған құстар, деген. Егер берілген сүренің соңғы 165-ші аятына зер салар болсақ: «(Періштелер)Шын мәнінде біздер қатарланып сап-сап болып тұрушылармыз», деген аятта сап-сап болып тұрушылар періштелер екеніне көзіміз жетеді. Демек, сүренің бастапқыдағы аяттың мағынасын, соңғы аяттың мағынасы түсіндіріп отыр.

Жалпы, ислам ілімдерінің арасында мунасабат көп зерттелмеген тың

ілімдер қатарына жатады. Жалал ад-Дин Асуоти, Фахридин ар-Рази сынды ілгерідегі ғалымдар Құран мәтіндерін аудармас бұрын алдымен сүрелерінің байланысын зерттейтін болған. Осылайша олар аяттарды бір-бірімен байланыстырып, олардың мағынасын анықтаумен ғана емес, сондай-ақ діни құқықтық үкімдердің заманға сай жаңарып отыруына тырысқан.

Мунасабат түрлері

Мунасабат кез-келген ілім секілді бірнеше түрге бөлінеді. Оның түрленуі Құранның мазмұнымен тікелей байланысты. Оларды былай бөліп көрсетуге болады:

1. Құрандағы діни үкімдер арасындағы байланыс.

Мунасабат – Аллаһ тарапынан берілген шариғи үкімдердің сырларын, олардың бір-бірімен байланысын білуге көмек теседі. Мысалы, «Нұр» сүресінің 30 аятында: «(Ей, Мұхаммед) Мүміндерге айт: (Бөгде әйелдерге қараудан) көздерінсақтасын. Әрі ұятты жерлерін (зинадан) қорғасын. Бұл олар үшін өте жақсы» делінген. Бұл аяттағы байланыс көздерді сақтау мен ұятты жерлерді жасыру арасында болып тұр. Яғни, оларды сақтау мунасабат ілімі бойынша нәпсіні тыю, көңіл көзі психикалық кеселге ұшырамаудың алдын алып, нәтижесінде адамның жеке дара ағзасын ғана қорғау емес, тұтастай қоғамды түрлі бәледен сақтандыруға итермелейді. Ендеше, «көзі көрместің көңілі сезбес» демекші, қоғамда орын алып жатқан зорлық-зомбылық, педофилия секілді көптеген кеселдердің тамырына балта шабу үшін бір ғана көзді сақтау керектігін меңзеп тұрғандай.

2. Бір сүре мазмұнындағы байланысы.

Біріншіден, кез-келген сүренің басында келетін алғашқы әріп сол сүренің мазмұнымен тікелей байланысы болады. Мысалы, «Қаф» сүресінде алғашқы «қаф» әріпі сүреде 50-ден аса қайталанып келеді. «Юнус» сүресінде «ра» әріпі онда 100-ге жуық қайталаанады.

Ал, «Қалам» сүресінде «нун» әріпі 120 рет қайталанып келеді.

Екіншіден, аяттардың соңғы әріптері мен сүре атауының арасындағы байланыс. Мысалы, «Қамар», «Қадыр», «Аср», «Кәусар» сүрелеріндегі барлық аяттар «ج» - «ра» әріпімен, «Нас» сүресіндегі барлық аяттар «س» - «син» әріпімен, «Фил» сүресіндегі барлық аяттар «ل» - «ләм» әріпімен және «Мунафиқун» сүресіндегі барлық аяттар «ن» - «нун» әріпімен аяқталады.

Үшіншіден, Бір сүрені алғашқы аяты мен соңғы аяты арасындағы байланыс. Мысалы, «Мүминун» сүресі «Шынында, иман келтіргендер құтылды» деп басталып, соңында «Шынында, (Аллаһқа) қарсы болғандар құтылмайды» деп аяқталады.

Бұл сүренің атауына байланысты Жаратқан алғашқы 10 аятында мұсылмандарды сипаттайды. Ал, сүренің соңында керісінше Оған қарсы келгендер баяндалады. Бұл жерде ескеретін жайт Аллаһ өзіне жақын құлдарын қашанда бірінші болып сипаттайды. Осылайша, бір сүредегі аяттардың тығыз байланысын көруге болады.

Төртіншіден, сүренің атауы мен мазмұны арасындағы байланыс. Мысалы, «Каһф» сүресінде Аллаһ Тағала адам баласы басынан өткен көптеген бүліктерді сипаттайды. Мысалы, аталмыш сүренің мазмұнына жас өспірімдермен болған дінге байланысты бүлік, Мұса Пайғамбарға қатысты бүлік, Зул Қарнайн патшалығына қатысты бүлік, Яжуж және Мәжуддың шығуына қатысты бүліктер айтылған. Сүренің атауы «Каһф» - үңгір деген мағынаны береді. Яғни, адамдар осы секілді бүліктерден құтылу үшін, адамдардан оқшауланып, үңгірді пана тұту арқылы сақтанатыны туралы сүренің аты мазмұнымен байланысып тұр. Бұған қоса кезінде Мұхаммед пайғамбар мен Әбу Бакр сахаба екеуінің Құрайш тайпасының бүлігінен қашып, Хира үңгірін пана тұтқан оқиғасын мысал ретінде келтіруге болады.

3. Екі сүренің бір-бірімен байланысы. Біріншіден, екі сүре арасындағы

мағыналық байланыс. Мысалы, «Фатиха» сүресіндегі «Бізді тура жолға сала көр!», деп, тура жол туралы айтылған. Бұдан кейінгі келетін «Бақара» сүресінің алғашқы аятында осы тура жол қандай және оған жету үшін не істеу керектігі былай баяндалады: «Міне осы Кітап – ешбір күдіксіз тақуалар үшін тура жол көрсетуші». Яғни, біз «Фатиха» сүресінде Аллаһтан тура жолға салуды сұрап едік, сәйкесінше келесі «Бақара» сүресінде сол тура жолға жетелеуші «Кітап» (Құран Кәрім) екенін айтып отыр.

Екіншіден, сүренің соңғы аяты мен келесі сүренің алғашқы аяты арасындағы байланысы. Мысалы, «Ағраф» сүресінің соңғы аятында «(Мұхаммед!) Раббыңа іштей жалбарынып, бәсең сөзбен ертелікеш зікір ет. Сондай-ақ, қаперсіздерден болма!» - деп, Аллаһ құлына өзін қай уақытта болмасын зікір етіп жүруді бұйырады. Келесі «Әнфал» сүресінің басында «Расында, момын мұсылмандар Аллаһты еске алған сәтте жүректері жібиді, Оларға Аллаһтың аяттары оқылса, сенімдері артып, Раббыларына тәуекел етеді», - деп, зікір еткен мұсылмандардың сипаты баяндалады.

Үшіншіден, екі сүреде келген сөздердің арасындағы байланыс. Мысалы, «Ибрахим» сүресінде: «(Ибрахим пайғамбар): Раббым! Осы Қаланы (Меккені) бейбіт қыла гөр!», - деген дұға бар. Ал, «Бақара» сүресінің 126-шы аятында: «(Ибрахим пайғамбар): «Раббым! Осы бір қаланы бейбіт қыла гөр!», деген тағы дұға кездеседі. Бұл екі аяттағы «Бәләд» сөзі Мекке қаласын меңзейді. Ағылшын тіліндегі «the» артиклі сияқты араб тілінде бұл «әл» артиклімен келіп, кез-келген зат есімді белгілі халге айналдырады. Сондай-ақ, бұл артиклдің мынадай қызметтері бар: а) белгілі халді көрсеткіш, ә) жиынтық мағынаны білдіреді, б) ерекше атап, нақтылау үшін қолданылады [8, 187 б.].

Жоғарыдағы екі аят бірдей сөз құрылымымен келгенімен бірінші «Ибрахим» сүресіндегі «әл-бәләд» сөзі «әл» артиклімен белгілі халде келген. Ал, «Бақара» сүресінде бұл артикл түсіп

«бәләд» сөзі белгісіз халде келген. Бірінші сүредегі сөзі белгілі халде келуінің себебі, Мекке қала болып қалыптасып, оның арнайы тұрақты тұрғындары болғаннан кейін Ибрахим а.с. пайғамбар бұл қала үшін дұға жасаған. Ал, екінші аятта белгісіз халде келудің себебі, Мекке әлі қала болып тұрғызылмаған шөл дала кезінде Ибрахим а.с. пайғамбар дұға жасаған. Яғни, ол екі түрлі жағдайда дұға еткен.

Сонымен қатар бұл жерде ескере кететін жайт, екі сүренің түсу мекені екі түрлі. «Ибрахим» сүресі бірінші болып Меккеде түскен ал, «Бақара» сүресі кейін Мәдинада түскен. Бізге мәлім, кез-келген артикл қолданатын тілдің грамматикасы бойынша белгісіз халдегі зат есім, белгілі зат есімнен бұрын келеді. Ал, Құранда бұл керісінше келген, яғни кейін түскен «Бақара» сүресіндегі «бәләд» сөзі белгісіз зат есім түрінде бірінші ескерілген. Мұның себебі, «Ибрахим» сүресі бірінші түсіп, Мекке халқына олардың жасап жүрген күпірлік, жаман әрекеттері ілгерідегі аталары Ибрахим а.с. пайғамбардың жасаған дұғасына қарама қайшы келетіні туралы баяндаған. Сондықтан бұл аяттағы «әл-бәләд» зат есімі Мекке халқы үшін белгілі халде келген және ондағы мақсат меккеліктерге Мекке қаласын таныту емес, керісінше кезінде Меккенің бейбіт мекен болуын көрсету еді. Ал, «Бақара» сүресі кейін Мәдинада түскендіктен ондағы аяттардың көпшілігі жергілікті иудейлерге бағытталды. Сондықтан болар, аятта Ибрахим а.с. пайғамбардың дұғасы «бәләд» белгісіз зат есім болып, қаланың бейбіт қала болып қалыптасуына иудейлерге түскен пайғамбар - Ибрахим себепкер болғаны ескерілген және аяттың жалғасы ретінде Қағбаның тұрғызылуы туралы қосымша баяндалған [10, 232 б.].

Демек, жоғарыдағы екі аят екі жерде, екі түрлі жағдайға байланысты түскенімен, олардың ортақ мақсаты – меккеліктер мен мәдиналық иудейлер үшін тура жолдан адасқандықтарын көрсетіп, берілген қолдағы нығметке шүкіршілік ету. Бұл екі аяттың бір-бірімен басты байланысы.

Қорытынды

Құран барша мұсылмандарды тура жолға жетелеуші бағдаршам іспетті ол сан ғасырдан бері адамдар арасындағы моральдық қарым-қатынастарды реттеп, қоғамдағы түрлі әлеуметтік мәселелерді шешуші әрі адамның тұлғалық қасиетін дәріптеуші кітап саналып келеді. Бұл туралы Абай Құнанбайұлы, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Мәшһүр Жүсіп және т.б. осы секілді қазақтың дана тұлғалары өз туындыларында ерекше атап кеткен.

Сондай-ақ, ілгерідегі қазақ Хандығының өркендеуіне серпін берген Қасым Ханнан бері жазылған дала заңдылықтары да осы Құранның аясында жазылғаны белгілі. Бұл туралы «Қазақ хандығы тарихы: құрылуы, өрлеуі, құлдырауы» атты кітапта баяндалған. Демек, Құранды қазақтың болмысынан ажыратып қарастыру мүмкін емес әрі оның осындай құндылыққа толы қыр-сырын ашып, оны дұрыс түсініп, жіті зерттеу қазақ дүниетанымына аса маңызды.

Өкінішке орай, бұған дейін қазақ қоғамында дін ғалымдары арасында мунасабат ілімінің маңыздылығына көңіл бөлінбей жатқан жайы бар. Оның үстіне қазіргі таңда исламға деген теріс қалыптасқан түсініктің, радикалды түрлі көзқарастардың өршуін және де Құран аяттарын бұрмалап немесе оны тікелей мағынада түсіну көріністері мұсылмандар арасында жиілеп бара жатқанын ескере отырып, діннің қайнар көзі саналатын қасиетті мәтінді дұрыс түсініп, оның негізгі мақсатын анықтауға көмек беретін бұл ілімнің маңыздылығын ашып көрсету заман талабы екеніне назар аударғымыз келеді.

Бұған қоса дербестік алғалы 30 жыл өтіп, елімізде дін ғалымдары мен діни мекемелер тарапынан Құранды ана тілімізге аудару мәселесіне ден қойылуда. Бұл қуантарлық жайт. Осы орайда, аяттарды аударуда мағынаны дұрыс жеткізу үшін алдымен олардың бір-бірімен байланысын ашып алған жөн. Сонда ғана белгілі бір аяттың негізгі

ұғымын толық ашуға болады. Демек, мунасабат ілімі аудармашыларға да оң ықпалын тигізері сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1 Құран Кәрім. Мысыр Араб Республикасы, Ислам істері жөніндегі жоғарғы кеңес, 1995. - 455 б.

2 Халифа А. Құран Кәрім қазақша мағынасы және түсінігі. – Мәдина, Екі Харам қызметкері Фаһд патшасының Құран Шәриф басылым комбинанты, 1992. - 423б.

3 Мухаммед С. Әл-Мунасаба бәйнал фасила әл-Құрания уа аятуһа. – Палестина, The Islamic university – Gaza, 2009. - 145 б.

4 Мухаммед С. Ылм мунасабат фи суар уа аят. – Мекке, Мактабату Маккия, 2002. – 336 б.

5 Жалал ад-Дин А. Ал-Итқан. – Мәдина, Хижаз, 2006. – 412 б.

6 Бадр ад-Дин З. әл-Бурхан фи улумул Құран. – Каир, Дар ат-Турас. 1984. – 366 б.

7 Жалал ад-Дин А.Ильм мунасабат фис сура ал-аят уа ялиһи. – Мекке, Мекке баспасы, 2002 – 224 б.

8 Ахмед М. А.Әл-Мунасабат байна фауасил Қурания уа аятуһа: диссертациялық ғылыми жұмыс. - 2010. – 236 б.

9 Әбдіманап Ә. Құран Кәрім және оның лингвомәдени танымдық мәні мен қазақ тіліне аудару мәселесі. – Түркістан, Тұран, 2014. - 225 б.

10 Сабри Х. Ислам тарихы. Алғашқы кезең. - Алматы, 2014. – 232 б.

Transliteration

1 Quran Karim [The Holy Qur'an]. Mysyr Arab Respublikasy, Islam isteri zhonindegi zhogargy kenes, 1995. - 455 b. (in Arabic)

2 Halifa A. Quran Karim qazaqsha magynasy zhane tysinigi [The meaning and understanding of the Holy Quran in Kazakh]. – Madina, Eki Haram qyzmetkeri Fahd patshasynyn Quran Sharif basylym kombinanty, 1992. – 423 b. (in Kaz)

3 Muhammed S. Al-Munasaba bajnal fasila al-Quranija ua ajatuha [The occasion between the Quranic factions]. – Palestina, The Islamic university – Gaza, 2009. - 145 b. (in Arabic)

4 Muhammed S. ilm munasabat fi suar uа ajat [The science of the occasions in surah]. – Mekke, Maktabatu Makkija, 2002. – 336 b. (in Arabic)

5 Zhalal ad-Din A. Al-Itqan [Mastery]. – Madina, Hizhazi, 2006. – 412 b. (in Arabic)

6 Badr ad-Din Z. al-Burhan fi ulumul Quran [The proof in the sciences of the Qur'an]. – Kair, Dar at-Turas. 1984. – 366 b. (in Arabic)

7 Zhalal ad-Din A.Ильм мунасабат фис сура ал-аят уа ялиһи [The occasion between ayat of the Holy Quran]. – Mekke, Mekke baspasy, 2002 – 224 b. (in Arabic)

8 Ahmed M. A. Al-Munasabat bajna fauasil Quranija ua ajatuha: dissertacijalyq gylymi zhumys [The occasion between the Quranic factions: dissertation scientific work]. - 2010. – 236 b. (in Arabic)

9 Abdimanap A. Quran Karim zhane onyn lingvomadeni tanymdyq mani men qazaq tiline audaru maselesi [The Holy Quran and its linguistic and cultural cognitive value and the problem of translation into the Kazakh language]. – Turkistan, Turan, 2014. - 225 b. (in Kaz)

10 Sabri H. Islam tarihy. Algashqy kezen [History of Islam. First stage]. - Almaty, 2014. - 232 b. (in Kaz)

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТТАР

Жалғас Асхатұлы

PhD докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Нұрлан Сайлауұлы Анарбаев

доцент, PhD, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан.

Жалғас Асхатулы

PhD докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Қазақстан.

Нурлан Сайлауович Анарбаев

доцент, PhD, Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Қазақстан.

Zhalgas Askhatuly

PhD student, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Nurlan Anarbayev

Associate Professor, PhD, Nur-Mubarak Egyptian University of Islamic Culture, Almaty, Kazakhstan